

Pranešimas apie teises Lietuvoje: reglamentavimas ir praktika

Tyrimo ataskaita

2017

Apie ŽTSI

Žmogaus teisių stebėjimo institutas yra nevyriausybinė, pelno nesiekianti viešosios advokacijos organizacija. Nuo įsikūrimo 2003 m. siekiame, kad nacionaliniai teisės aktai ir jų taikymo praktika atitiktų tarptautinius žmogaus teisių įsipareigojimus, o suteiktos teisės būtų realiai įgyvendintinos.

ŽTSI teisininkų ir politikos mokslų ekspertų komanda atlieka tyrimus, teikia pasiūlymus teisės aktams ir programiniams dokumentams, rengia ataskaitas tarptautinėms žmogaus teisių priežiūros institucijoms, imasi bylų strateginiais žmogaus teisių klausimais priešais Lietuvos ir tarptautinius teismus, teikia ekspertines konsultacijas ir teises paslaugas, vykdo projektus nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu, organizuoja konvencinius ir nuotolinius mokymus teisės saugos pareigūnams ir kitiems specialistams.

Pagrindinės ŽTSI veiklos sritys: įtariamųjų ir kaltinamųjų teisės, nusikaltimo aukų teisės, diskriminacijos draudimas, privatumo apsauga ir skaitmeninės teisės, saviraiškos laisvė.

hrmi.lt

Vadovaujantis redaktorius: Karolis Liutkevičius

Žmogaus teisių stebėjimo institutas dėkoja policijos pareigūnams ir advokatams, kurie skyrė savo laiko ir pasidalino patirtimi tyrimo metu vykdytose apklausose.

© Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2017

Šio leidinio parengimą finansiškai parėmė Europos Sąjungos Teisingumo programa. Visa atsakomybė už leidinio turinį tenka Žmogaus teisių stebėjimo institutui. Leidinio turinys negali būti vertinamas kaip atsipindintis Europos Komisijos nuomonei.

Projekto koordinatorius – Vengrijos Helsinkio komitetas

Turinys

Santrauka.....	3
Įžanga ir metodologija.....	4
Reglamentavimas.....	5
Praktika.....	8
Pranešimo apie teises tobulinimas....	11
Išvados ir rekomendacijos.....	13
Pranešimo apie teises pavyzdys.....	14

Santrauka ir pagrindinės išvados

Santrauka

Ši tyrimo ataskaita yra viena iš 5 nacionalinių ataskaitų, parengtų vykdant Europos Komisijos finansuojamą projektą penkiose ES valstybėse narėse.

ES direktyva dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese buvo priimta 2012 m. gegužės 22 d. Direktyvos tikslas – užtikrinti, kad įtariamieji ir kaltinamieji būtų tinkamai informuoti apie savo procesines teises ir žinotų, kuo yra įtariami ar kaltinami. Vienas pagrindinių šios direktyvos elementų yra pranešimas apie teises – kiekvienam sulaikomam įtariamajam įteikiamas rašytinis dokumentas, kuriame išvardintos ir aprašytos įtariamųjų bei kaltinamųjų teisės.

2014 m. birželio 2 d. baigėsi laikas, skirtas direktyvos perkėlimui į nacionalinę teisę. Šiuo tyrimu siekėme įvertinti direktyvos nuostatų perkėlimą į Lietuvos Respublikos teisę ir jų bei pranešimo apie teises veikimą praktikoje. Taip pat siekėme įvertinti, ar šiuo metu naudojamą pranešimą apie teises reiktų atnaujinti, kad jis geriau atliktų savo funkciją.

Tyrimą sudarė išsami teisės aktų peržiūra (dokumentinė dalis) ir dviejų baudžiamosios teisės srityje dirbančių profesionalų grupių – policijos pareigūnų ir advokatų – apklausos. Jose dalyvavo po 22 kiekvienos iš šių grupių atsotovus, turinčius didelę darbo su baudžiamuoju procesu patirtį ir nuolat bendraujančius su įtariamaisiais ir kaltinamaisiais.

Pagrindinės išvados:

1. Dauguma ES direktyvos dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese nuostatų buvo perkeltos į nacionalinę teisę.
2. Pranešime apie teises įtariamųjų teisės yra aprašytos sudėtinga teisine kalba, todėl ją sunku suprasti asmenims, neturintiems teisinio išsilavinimo ar patirties šioje srityje. Pranešimas taip pat įteikiamas kartu su daugybe kitų dokumentų, dėl ko įtariamajam gali būti sunkiau į jį sutelkti dėmesį. Pranešimą apie teises bei kitus prieš pirmą policijos apklausą pateikiamus dokumentus derėtų peržiūrėti ir pakeisti taip, kad jie būtų lengviau suprantami.
3. Praktikų (tiek policininkų, tiek advokatų) apklausos rezultatai rodo, kad pranešimo apie teises suprantamumas yra vidutinio lygio, ir jį dar galima tobulinti. Praktikai taip pat mano, kad įtariamieji retai kada įdėmiai perskaito jiems įteiktą pranešimą apie teises.
4. Policijos pareigūnai retai aktyviai stengiasi užtikrinti, kad įtariamieji suprastų pranešimą apie teises (pavyzdžiui, aiškina kažką žodžiu arba tikrina, ar įtariamasis suprato savo teises). Derėtų tokią praktiką pradėti ir skatinti kasdieniame darbe.

Įžanga ir metodologija

Įžanga

Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese buvo priimta 2012 m. gegužės 22 d. Direktyvos tikslas – užtikrinti, kad ES valstybėse nusikalstama veika įtariami ar kaltinami asmenys būtų tinkamai informuoti apie pagrindines savo procesines teises ir žinotų, kuo yra kaltinami.

Vienas kertinių direktyvos dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese elementų yra pranešimas apie teises. Tai – rašytinis dokumentas, kuriame išvardintos ir aprašytos esminės įtariamųjų ir kaltinamųjų teisės baudžiamajame procese. Direktyva numato, kad šį pranešimą būtina įteikti kiekvienam įtariamajam ir kaltinamajam jų sulaikymo ar suėmimo metu. Su savimi turimas suprantamas dokumentas, kuris padeda suprasti savo teises proceso metu, sudaro galimybę įtariamiesiems ir kaltinamiesiems realiai pasinaudoti šiomis teisėmis. Todėl pranešimo apie teises sukūrimas buvo svarbus žingsnis siekiant užtikrinti baudžiamojo proceso sąžiningumą Europos Sąjungoje.

Pagrindinis dėmesys tyrime skiriamas būtent pranešimo apie teises įgyvendinimui Lietuvoje, siekiant trijų tikslų. Visų pirma, išsiaiškinti, kaip ir kiek atitinkamos Direktyvos dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese nuostatos buvo perkeltos į nacionalinę teisę. Antra, įvertinti, kaip šios nuostatos ir pranešimas apie teises taikomi praktikoje. Ir galiausiai įvertinti, ar yra poreikis atnaujinti Lietuvoje naudojamą pranešimą apie teises, ir kokių pokyčių reikėtų šiam dokumentui.

Šis tyrimas buvo atliktas vykdant platesnio masto projektą, remiamą Europos Komisijos ir apimančią analogiškus tyrimus dar keturiose ES valstybėse narėse - Bulgarijoje, Prancūzijoje, Vengrijoje ir Ispanijoje. Norint užtikrinti, kad visų penkių valstybių rezultatai būtų palyginami, visuose šiuose tyrimuose buvo keliamieji patys tikslai ir naudojama panaši metodika (atitinkamai pritaikyta kiekvienos šalies specifikai). Šių valstybių lyginamojo tyrimo rezultatai bus publikuoti atskiroje ataskaitoje.

Svarbu pabrėžti, kad į šio tyrimo sritį nepateko pranešimo apie teises taikymas Europos arešto orderio byloje. Pranešimo apie teises formą šiose bylose nustatantis Generolinio prokuroro įsakymas buvo priimtas jau po to, kai baigti rinkti šio tyrimo duomenys. Todėl šioje ataskaitoje į pranešimo apie teises naudojimą Europos arešto orderio byloje natsižvelgta.

Metodologija

Tyrimas, atliktas rengiant šią ataskaitą, susideda iš dviejų dalių. Pirmoji dalis - tai dokumentų peržiūra siekiant įvertinti direktyvos perkėlimą į Lietuvos Respublikos teisę, kuri apėmė išsamią teisinių tekstų (kodeksų, įstatymų, poįstatyminių aktų) analizę. Antrąją tyrimo dalį, praktikos vertinimą, sudarė baudžiamosios teisės praktikų (policijos pareigūnų ir advokatų) anoniminės apklausos. Abi praktikų grupės kasdieniame darbe susiduria su įtariamaisiais ir kaltinamaisiais nuo pat jų įtraukimo į baudžiamąjį procesą momento, ir turi asmeninės patirties su pranešimais apie teises.

Apklausos buvo atliktos 2016 m. spalio-gruodžio laikotarpiu, jose dalyvavo įvairių darbo stažą (nuo 1 iki 20 metų patirties) turintys 22 policijos pareigūnai ir 22 advokatai iš skirtingų Lietuvos regionų. Tyrimo dalyvių buvo paprašyta pasidalinti savo patirtimi apie tai, kaip pranešimas apie teises yra naudojamas praktikoje, įvertinti jo naudą ir pasiūlyti, kaip jį būtų galima tobulinti.

Abiejų grupių apklausų rezultatai buvo lyginami ir analizuojami, siekiant įvertinti pranešimo apie teises Lietuvoje įgyvendinimą praktikoje ir parengti pasiūlymus dėl jo tobulinimo. Po šios ataskaitos pateikimo Žmogaus teisių stebėjimo institutas, konsultuodamasis su ekspertais, ketina parengti alternatyvų pranešimo apie teises tekstą, patobulinant dabar naudojamą pranešimo formą.

Reglamentavimas

Direktyvos dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese perkėlimas į nacionalinę teisę

2014 m. birželio 2 d. suėjo terminas skirtas į nacionalinę teisę perkelti 2012 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese. Iki šios dienos ES valstybės narės privalėjo priimti visus įstatymus ir poįstatyminius teisės aktus reikalingus Direktyvos įgyvendinimui.

ES Direktyva dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese nustato minimalius įtariamųjų procesinių teisių apsaugos standartus. Visos įtariamųjų ir kaltinamųjų procesinės teisės, kurias jis turi atliekant ikiteisminį tyrimą ir nagrinėjant bylą teisme, numatytos Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse. Atitinkamai, direktyvoje įtvirtintų nuostatų perkėlimas į Lietuvos teisę daugiausiai buvo susijęs su BPK pakeitimais.

Vertinant bendrai, dar prieš priimant Direktyvą, Baudžiamojo proceso kodekse buvo įtvirtinta nemaža dalis Direktyvoje numatytų teisių: įtariamajam (kaltinamajam) numatyta teisė būti informuotam apie savo procesines teises ir jam pateikiamus įtarimus (kaltinimus), susipažinti su bylos medžiaga, turėti advokatą ir kt.

Tačiau kai kurios Direktyvoje numatomos teisės, pavyzdžiui įtariamojo teisė tylėti (atsisakyti duoti parodymus),¹ nebuvo tiesiogiai numatytos Baudžiamojo proceso kodekse. Kodeksas taip pat numatė kitokius nei Direktyva įtariamojo teisės susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis (bylos medžiaga) ribojimus. Galiausiai, kodeksas visai nenumatė rašytinio pranešimo apie turimas teises, kuris, pagal Direktyvą, turi būti įteikiamas kiekvienam sulaikomam įtariamajam (kaltinamajam).

Siekiant perkelti direktyvą į nacionalinę teisę, Baudžiamojo proceso kodeksas buvo keistas du kartus. Pirmosios pataisos buvo priimtos 2014 m. gegužę,² į BPK tiesiogiai

1 Prieš priimant pataisas, įtariamasis ar kaltinamasis turėjo „teisę duoti parodymus“, t.y. parodymus duoti nebuvo privaloma, o iš to buvo galima pagrįstai suprasti, kad egzistuoja ir teisė tylėti.

2 Baudžiamojo proceso kodekso 21, 22 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas, Nr. XII-891, 2014 m. gegužės 15 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/9ca4b882df5211e3a0be833418c290fb>

įtraukiant kai kurias Direktyvoje numatytas įtariamųjų ir kaltinamųjų teises – teisę gauti skubią medicininę pagalbą, informuoti konsulines įstaigas ir vieną asmenį, teisę tylėti ir teisę sužinoti, kiek maksimaliai valandų (dienių) gali būti įtariamojo ar kaltinamojo laisvė iki bylos nagrinėjimo teisminėje instancijoje pradžios. Šiais pakeitimais Direktyvos nuostatos buvo formaliai perkeltos į nacionalinę teisę.

Antrieji pakeitimai, priimti 2015 m. birželį,³ nors ir nebuvo formaliai skirti perkelti Direktyvos nuostatų, įtvirtino svarbią Direktyvoje numatytą ir ankstesniuose pakeitimuose neįtrauktą įtariamojo teisę – susipažinti ikiteisminio tyrimo medžiaga, kuria grindžiamas prokuroro prašymas skirti suėmimą.⁴

Be Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimų, 2014 m. gruodį buvo priimtas ir svarbus Generalinio prokuroro įsakymas.⁵ Jis nustatė naują pranešimo apie įtarimą, įteikiamo kiekvienam įtariamajam, formą, kurios vienas iš priedų – Teisių įtariamajam išaiškinimo protokolo priedas – ir yra lietuviškas Direktyvoje numatyto pranešimo apie teises atitikmuo. Taip pat 2017 m. vasario 28 d. Generalinė prokuratūra patvirtino „Teisių išaiškinimo pagal Europos arešto orderį perduotinam asmeniui protokolą“ ir jo priedą.⁶ Šis priedas atitinka Direktyvoje įtvirtintą pranešimą apie teises Europos arešto orderio bylose.

Abiejų pranešimų apie teises kopijas rasite šios ataskaitos pabaigoje. Šie dokumentai buvo parengti pačios Generalinės Prokuratūros.

3 Baudžiamojo proceso kodekso 121, 123, 125, 126, 127, 130, 131 ir 181 straipsnių pakeitimo įstatymas, Nr. XII 1878, 2015 m. birželio 25 d.

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/fee128e21fec11e585eaba374ef4b409>

4 BPK 121 str. 2 d.

5 Generalinio prokuroro 2014 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr. I-288 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų formų patvirtinimo“

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a967f6d0906f11e48028e9b85331c55d>

6 Generalinio prokuroro 2017 m. vasario 28 d. įsakymas Nr. I-55 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų formų patvirtinimo“

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/88c65c40fe8711e68034be159a964f47>

Pranešimo apie teises įteikimas

Lietuvos baudžiamajame procese kiekvienas proceso dalyvis, taip pat ir įtariamasis ar kaltinamasis, turi būti informuojamas apie savo procesines teises.⁷ Bendra pareiga išaiškinti šias teises tenka ikiteisminio tyrimo pareigūnams (paprastai – policijos tyrėjams), prokurorams ir teisėjams.

Be visų kitų dokumentų, įtariamiesiems ši informacija turi būti pateikiama raštu, kartu su pranešimu apie jiems pareiktą įtarimą.⁸ Konkrečiai, įtariamiesiems turi būti įteiktas Generalinio prokuroro patvirtintos standartinės formos „Teisių įtariamajam išaiškinimo protokolo priedas“.⁹

Šis dokumentas Lietuvoje atitinka Teisės į informaciją direktyvoje numatytą rašytinį pranešimą apie teises, kurį privaloma įteikti suimtiems ar sulaikytiems asmenims. Tačiau šiuo atveju Lietuvos teisės aktai numato platesnę pareigą, nei to reikalauja ES direktyva – šis dokumentas turi būti įteikiamas visiems įtariamiesiems, ne tik tiems, kurie yra sulaikomi.

Pranešimas apie teises turi būti įteikiamas prieš pirmą įtariamojo apklausą, tačiau teisės aktai nenumato konkretaus termino ar laiko, kiek įtariamajam turėtų būti leista susipažinti su pranešimu. Kita vertus, kadangi šis dokumentas įtariamajam įteikiamas, jis neturėtų būti iš jo atimamas ir įtariamasis privalo galėti juo naudotis visose baudžiamojo proceso stadijose.

Baudžiamajam procesui pasiekus teisminę stadiją ir įtariamajam tapus kaltinamuoju, jam turimas procesines teises žodžiu taip pat turi išaiškinti ir teisėjas teismo posėdžio pradžioje.¹⁰ Rašytiniai dokumentai apie turimas teises teisme neteikiami.

7 BPK 45 str.

8 BPK 187 str.

9 Generalinio prokuroro 2014 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr. I-288 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų formų patvirtinimo“
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a967f6d0906f11e48028e9b85331c55d>

10 BPK 268 str.

Pranešime nurodytos teisės

Įtariamiesiems įteikiamame „Teisių įtariamajam išaiškinimo protokolo priede“, arba pranešime apie teises, nurodomos ir aprašomos šios teisės:

- žinoti, kuo yra įtariamasis
- turėti gynėją
- gauti vertimą žodžiu ir raštu
- informuoti konsulines įstaigas ir vieną asmenį, jei yra suimtas
- gauti skubią medicinos pagalbą
- žinoti kiek ilgiausiai gali būti sulaikytas iki pristatant teismui
- duoti parodymus ar tylėti
- pateikti įrodymus, prašymus ir nušalinimus
- susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga
- skųsti pareigūnų, prokurorų ir teismo veiksmus

Šis nurodomų teisių sąrašas iš esmės atitinka teises, apie kurias įtariamasis ar kaltinamasis turi būti informuojamas pagal Teisės į informaciją direktyvą. Tuo tarpu teisių, kaltinamajam išaiškinamų teisėjo teismo posėdžio pradžioje, sąrašas ir turinys nėra detalčiau reglamentuotas. Tačiau bet koku atveju, teisme esantis kaltinamasis jau turėtų būti gavęs rašytinį pranešimą apie teises ikiteisminio tyrimo stadijoje.

Pranešimo apie teises suprantamumas

Direktyva dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese numato reikalavimą pranešimą apie teises rengti paprasta ir lengvai suprantama kalba. Deja, nei BPK, nei poįstatyminiai teisės aktai nenumato, kaip įtariamieji ar kaltinamieji turėtų būti informuojami apie savo teises, tai yra, nėra jokio teisinio reikalavimo informaciją pateikti aiškia, lengvai suprantama kalba.¹¹ Taip pat nėra numatoma ir pareiga užtikrinti ar patikrinti, ar asmuo, kuris buvo informuotas apie savo teises, suprato jų turinį.

Kita vertus, jei asmeniui kiltų klausimų dėl savo procesinių teisių iš šios dalies pradžioje aptartos bendros nuostatos, reikalaujančios proceso dalyviams išaiškinti jų teises, turėtų kilti pareiga ir atsakyti į tokius klausimus, papildomai informuojant įtariamąjį ar kaltinamąjį.

Teisės aktai nenumato supaprastintos pranešimo apie teises formos nepilnamečiams įtariamiesiems ar reikalavimo pareigūnams imtis papildomų veiksmų užtikrinti, kad

11 Direktyvos dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese 4 str. 4 d.

nepilnametis suprastų pranešimo turinį. Tačiau Baudžiamojo proceso kodeksas nustato, kad, kai įtariamasis yra nepilnametis, advokato dalyvavimas – privalomas.¹² Tokia pati tvarka taikoma ir pažeidžiamų grupių – asmenų, turinčių fizinių ar psichinių negalių, taip pat asmenų, kurie nekalba proceso kalba (t.y. lietuvių) – atžvilgiu.

Be lietuvių kalbos, pranešimas apie teises yra išverstas į dar penkias, Lietuvoje dažniau pasitaikančias kalbas – anglų, lenkų, prancūzų, rusų ir vokiečių. Šie oficialūs vertimai patvirtinti tuo pačiu Generalinio prokuroro įsakymu, kaip ir pranešimas lietuvių kalba.¹³ Atsižvelgiant į tai, kad pranešimas apie teises yra laikomas pranešimo apie įtarimą priedu ir turi būti įteikiamas įtariamajam kartu su pastaruoju,¹⁴ o Lietuvos Respublikoje galiojanti tvarka numato reikalavimą visus įtariamajam įteikiamus procesinius dokumentus išversti į jam suprantamą kalbą, įtariamiesiems, kurie nekalba lietuvių ar kita iš 5 minėtų kalbų, pranešimas apie teises turėtų būti išverstas raštu į jiems suprantamą kalbą.¹⁵

Teisių gynimo priemonės ir teisių atsisakymas

Teisės į informaciją baudžiamajame procese direktyva numato, jog įtariamieji ar kaltinamieji ir jų advokatai, kaip savo teisių gynimo priemonę, privalo turėti teisę apskųsti pareigūnų ar institucijų atsisakymą teikti informaciją pagal šią direktyvą.¹⁶ Taigi iš direktyvos kyla reikalavimas, kad įtariamasis, kuriam nebuvo įteiktas pranešimas apie teises, galėtų ginčyti šį pareigūno padarytą procedūrinį pažeidimą.

Baudžiamojo proceso kodeksas tokiai situacijai nenustato specialios apskundimo procedūros, todėl prieš pirmąją apklausą įtariamajam neįteikus pranešimo apie teises turėtų būti taikoma bendra ikiteisminio tyrimo veiksmų apskundimo tvarka. Pagal ją ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmus ar sprendimus, taip pat ir informacijos neteikimą, galima skųsti prokurorui, prokuroro – aukštesniajam prokurorui, o pastarojo – ikiteisminio tyrimo teisėjui.¹⁷ Taip pat tokio procedūrinio pažeidimo klausimą galima iškelti ir vėliau – jau bylą nagrinėjant teisme.

12 BPK 51 str.

13 Generalinio prokuroro 2014 m. gruodžio 29 d. įsakymas Nr. I-288 „Dėl baudžiamojo proceso dokumentų formų patvirtinimo“
<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a967f6d0906f11e48028e9b85331c55d>

14 BPK 187 str.

15 BPK 8 str. 3 d.

16 Direktyvos dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese 8 str. 2 d.

17 BPK 62-65 str.

Tačiau Baudžiamojo proceso kodeksas tiesiogiai neatsako į klausimą, kokios pasekmės turėtų kilti, jei po atitinkamo skundo aukštesnis pareigūnas ar teismas pripažintų pažeidimą. Viena vertus, pažeidimą nustačius ikiteisminio tyrimo metu pareigūnas gali būti įpareigotas atlikti atitinkamus veiksmus – įteikti pranešimą apie teises. Kita vertus – tai nėra tinkamas situacijos sprendimas pažeidimą kosntatavus teisminėje stadijoje. Tokiomis aplinkybėmis, parodymai, surinkti pažeidžiant procesines nuostatas ir gynybos teises, turėtų nebūti laikomi įrodymais ir nebūti svarstomi teismo, kadangi pagal BPK įrodymais pripažįstami tik teisėtais būdais surinkti duomenys.¹⁸

Baudžiamojo proceso kodeksas detaliau reglamentuoja tik vienos iš pranešime apie teises numatytos įtariamojo procedūrinės teisės atsisakymą – galimybę atsisakyti gynėjo (advokato). Advokato galima atsisakyti bet kuriuo baudžiamojo proceso metu, tačiau tik paties ginamojo iniciatyva.¹⁹ Taigi įtariamajam ar kaltinamajam negali būti patariama, siūloma ar iš jo reikalaujama atsisakyti advokato. Baudžiamojo proceso kodeksas taip pat nustato, kad tam tikrų grupių pažeidžiamų įtariamųjų ar kaltinamųjų – nepilnamečių, žmonių su fizinėmis ar psichinėmis negaliomis, nekalbančiųjų lietuvių kalba – advokato atsisakymo galima nepaisyti, jei yra pagrįstų abejonų, kad tai apsunksins jų galimybę pasinaudoti teise į gynybą.

18 BPK 20 str.

19 BPK 52 str.

Praktika

Pranešimo apie teises kalba

Lietuvoje naudojamas pranešimas apie teises – trijų puslapių dokumentas, suskirstytas į 12 dalių, kuriose aptariamos individualios ar kelios susijusios gynybos teisės. Dokumentas nėra išdėstytas konkrečia, specialia tvarka, tačiau teisės, kurios asmeniui tapus įtariamuoju jam turėtų būti aktualios pirma, teisė žinoti kuo įtariamasis, teisė į advokatą, teisė į vertimą žodžiu ir raštu, dokumente aprašomos pirmiausia.

Atskirų teisių aprašymai yra skirtingo ilgio: vienoms skiriami keli sakiniai, kitoms – keturios ar daugiau pastraipų. Pati pranešimo apie teises kalba yra gana techniška: nors ir nėra minimi konkretūs Baudžiamojo proceso kodekso straipsniai, net penkiose vietose yra bendra nuoroda į Baudžiamojo proceso kodekso ar kitų įstatymų „nustatytą tvarką“. Dokumente taip pat apstu teisinių terminų, pavyzdžiui, „ikiteisminio tyrimo pareigūnas“, „ikiteisminio tyrimo teisėjo“ arba „BPK“. Šie terminai nėra paaiškinti pačiame pranešime apie teises.

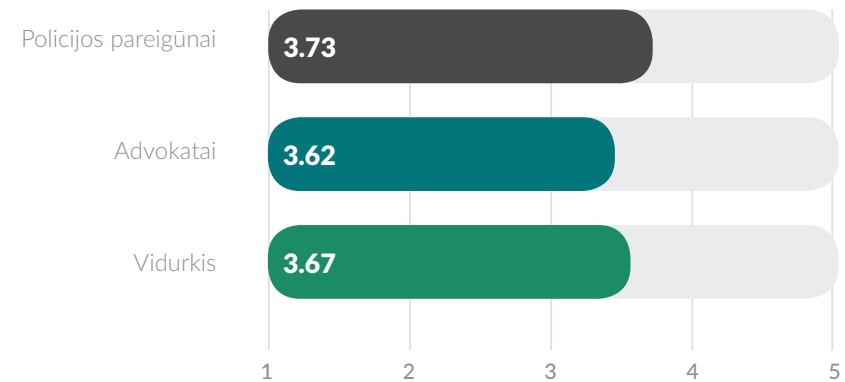
Teisės aprašomos ilgais, sudėtingais, kartais - net penkių eilučių ilgio sakiniais. Šiuose aprašymuose į skaitytoją nesikrepiama tiesiogiai, jis minimas trečiuoju asmeniu, kaip „įtariamasis“. Pranešimo tekste nenaudojami pavyzdžiai ar vaizdinės priemonės, kaip iliustracijos, grafikai ar diagramos, siekiant lengviau suprantamo informacijos pateikimo.

Atsižvelgiant į tai, kad gynybos teisės neretai yra pagrįstos sudėtingomis teisinėmis idėjomis, informacijos pateikimas tokiu būdu gali neatitikti reikalavimo pranešimą apie teises „parengti paprasta ir lengvai suprantama kalba“. Norėdami susidaryti aiškesnį įspūdį šiuo klausimu, tyrimo metu paprašėme tiesiogiai su įtariamaisiais dirbančius praktikus, policijos pareigūnus ir advokatus, remiantis savo patirtimi įvertinti, kaip gerai įtariamieji supranta pranešimo apie teises turinį.

Praktikų nuomonė apie pranešimo suprantamumą

Respondentai pranešimo apie teises paprastumą ir suprantamumą vertino skalėje nuo 1 iki 5 balų, kur 1 balas reiškė „pranešimas visiškai nesuprantamas“, o 5 balai - „pranešimas visiškai suprantamas“. 1-oje lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad tiek policijos pareigūnai, tiek advokatai pranešimo apie teises suprantamumą vertino labai panašiai.

1 lentelė. Pranešimo apie teises prieinamumo įvertinimas

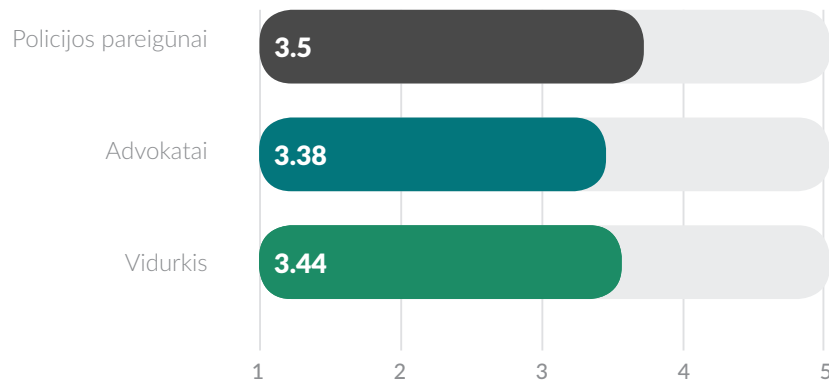
Apklausti policijos pareigūnai ir advokatai pateikė įvairius vertinimus, daugiausiai tarp 3-5 balų. Šie rezultatai indikuoja, kad, praktikų nuomone, pranešimo apie teises suprantamumo lygis yra aukštesnis, tačiau nežymiai, nei vidutinis.

Siekiant tiksliau įvertinti pranešimo apie teises suprantamumą, abiem grupėms buvo užduotas dar vienas panašus klausimas – kiek, respondento nuomone, įtariamieji supranta pranešimo apie teises turinį? Respondentų tai įvertinti taip pat buvo prašoma nuo 1 iki 5 balų, 1 balas reiškė „visiškai nesupranta“, o 5 – „visiškai supranta“.

Kaip matyti iš 2-oje lentelėje pateiktų rezultatų, tai gauti atsakymai rodo žemesnį įvertinimą, nei atsakant į prieš tai policijos pareigūnams ir advokatams užduotą klausimą. Rezultatai vėlgi rodo, kad abiejų grupių vertinimas labai panašus – pranešimo suprantamumas vertinamas kaip šiek tiek aukščiau vidutinio.

2 lentelė. Kiek, Jūsų vertinimu, įtariamieji supranta Pranešimo apie teises turinį?

Iš rezultatų matyti, kad nors dabartinio pranešimo apie teises suprantamumo lygis nėra labai blogas, jį dar tikrai galima tobulinti. Išsprendus aukščiau aptartas pranešimo sudėtingumo problemas – naudojant mažiau techninio pobūdžio, teisiniais terminais paremtos kalbos, paprastesnius ir trumpesnius sakinius – galima pasiekti, kad pranešimas apie teises būtų lengviau suprantamas.

Pranešimo apie teises įteikimas

Tai, kaip informacija apie įtariamojo teises yra jam pateikiama, gali turėti lemiamos reikšmės, ar asmuo ją supranta: akivaizdu, kad apklausiami asmenys patiria milžinišką stresą, todėl papildomi paaiškinimai ir patikrinimai gali padėti užtikrinti, kad įtariamasis iš tiesų suvokė pateiktos informacijos turinį. Dėl šios priežasties tyrimo metu tikrinome ir tai, kaip praktikoje įteikiamas pranešimas apie teises – pradėdant nuo to, ar praktikoje jis iš tiesų įteikiamas įtariamiesiems.

Visi išskyrus vieną apklausti policijos pareigūnai tvirtino, kad pranešimas apie teises įteikiamas visais atvejais.²⁰ Panašiai atsakė ir advokatai: du trečdaliai teigė, kad pranešimas apie teises yra įteikiamas visais atvejais, likę nurodė, kas jis įteikiamas daugumoje atvejų. Tai patvirtina ir anksčiau atliktas Žmogaus teisių stebėjimo instituto tyrimas, kurio metu taip pat nustatyta, kad praktikoje pranešimas apie teises iš tiesų įteikiamas.²¹

Lietuvoje veikianči tvarka šiuo atžvilgiu viršija direktyvos reikalavimus ir gali būti laikoma gera praktika: pranešimas apie teises įteikiamas ne tik tiems įtariamiesiems, kurie buvo sulaikyti ar simti, kaip reikalauja Direktyva, o visiems, apklausiamiems įtariamiesiems.

Pranešimo apie teises vertimas

Be pranešimo apie teises lietuvių kalba, yra parengti oficialūs šio dokumento vertimai dar 5 kalbomis – anglų, prancūzų, vokiečių, lenkų ir rusų. Tai dažniausiai Lietuvoje pasitaikančios užsienio kalbos, tačiau, žinoma, šių vertimų nepakanka visoms praktikoje kylančioms situacijoms.

Apklaustos metu dalyvių buvo paklausta, kaip praktikoje elgiamasi situacijose, kai prireikia pateikti pranešimą apie teises kita kalba. Visi 10 su tokiais atvejais susidūrusių advokatų nurodė, kad pranešimą apie teises dažniausiai žodžiu išverčia vertėjas. 7 iš 9-ių su tokiais atvejais susidūrusių policijos pareigūnų taip pat nurodė, kad vietoj rašytinio dokumento teikiamas vertimas žodžiu. Kiti 2 atsakė, kad pranešimas iš pradžių išverčiamas žodžiu, tačiau vėliau pateikiamas ir vertimas raštu.

Derėtų pabrėžti, kad praktika, kai vertimas teikiamas tik žodžiu, prieštarauja Direktyvos reikalavimams. Pradiniame etape išversti dokumentą žodžiu yra gera ir skatintina praktika, tačiau Direktyvoje yra aiškiai nurodyta, kad vėliau, be nepagrįsto delsimo, turi būti pateikta ir raštu išversta Pranešimo kopija.²²

²⁰ Vienintelis kitokį atsakymą pateikęs pareigūnas nurodė, kad pranešimas apie teises įteikiamas daugumoje atvejų.

²¹ „Direktyvos 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese įgyvendinimo ataskaita“, 2016, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, p. 13-14

²² Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese (2012 m. gegužės 22 d.), 4 str. 5 d.

Laikas, skirtas susipažinti su pranešimu apie teises

Į klausimą, kiek laiko įtariamajam realiai suteikiama pranešimui apie teises perskaityti, pusė apklaustų policijos pareigūnų ir pusė apklaustų advokatų atsakė „iki 15 minučių“. Likusioji pusė atsakymų yra gana įvairūs: keletas policijos pareigūnai ir advokatai nurodė ilgesnį laiko tarpą, keletas – trumpesnį, o maždaug trečdalis abiejų grupių respondentų teigė, kad įtariamiesiems duodama tiek laiko, kiek jiems reikia. Šie rezultatai rodo, kad nors ir galima pastebėti tam tikrą bendrą tendenciją skirti įtariamajam iki 15 minučių susipažinti su pranešimu apie teises, praktikoje skiriamas laikas gali ženkliai skirtis kiekvienu atveju.

Tiek policijos pareigūnai, tiek advokatai daugiausiai manė, kad įtariamiesiems suteikiama pakankamai laiko susipažinti su pranešimu apie teises: 20 iš 22 apklaustų policijos pareigūnų ir 17 iš 22 advokatų nurodė, kad laiko pakanka visais ar daugumoje atvejų; tik 3 advokatai manė, kad skiriama per mažai laiko.

Įtariamųjų atidumas skaitant pranešimą apie teises

Tyrimo rezultatai rodo, kad įtariamieji įteiktą pranešimą apie teises ne visada skaito labai atidžiai, ir galimai jam skiria mažiau dėmesio, nei reikėtų. Mažiau nei trečdalis apklaustų advokatų ir ketvirtadalis policijos pareigūnų teigė, kad įtariamieji pranešimą apie teises visuomet arba bent jau daugeliu atveju perskaitydavo įdėmiai. Beveik pusė apklaustų policijos pareigūnų (10 iš 22) ir advokatų (9 iš 22) manė, kad įtariamieji retai susipažindavo su pranešimu apie teises atidžiai.

Iš apklausos rezultatų taip pat matyti, kad mažai tikėtina, jog įtariamieji prašys policijos pareigūnų suteikti jiems papildomos informacijos apie jų teises. Vos 3 iš 22 apklaustų pareigūnų nurodė, kad jie dažnai gauna klausimų apie pranešimo apie teises turinį, o beveik pusė (10 iš 22) teigė, kad į tokių klausimų gauna retai arba niekada.

Tokią situaciją galimai lemia įtariamųjų nenoras prašyti informacijos iš policijos pareigūnų ar jais pasitikėti. Kita vertus, uždavus tą patį klausimą advokatams paaiškėjo, kad ir šiomis aplinkybėmis įtariamieji nėra linkę užduoti daug klausimų: daugiau nei trečdalis (8 iš 22) apklaustų advokatų nurodė, kad klausimų apie pranešimo apie teises turinį sulaukia retai arba išvis nesulaukia; tik 4 teigė, kad į tokie klausimai jiems užduodami dažnai arba visada.

Policijos vaidmuo aiškinantis pranešimo apie teises turinį

Dar vienas aspektas, kurį norėjome įvertinti – ar policijos pareigūnai imasi iniciatyvos patikrinti, ar įtariamieji realiai supranta savo teises. Šiuo tikslu policijos pareigūnų klausėme, ar jie kartu su pranešimu apie teises teikia papildomus paaiškinimus žodžiu apie pranešime aprašytas teises. Pusė pareigūnų nurodė, kad jie visuomet arba dažniausiai teikdavo tokius paaiškinimus. Kiti repondnetai nurodė, kad papildomus paaiškinimus įtariamiesiems apie jų teises pateikdavo tik kartais.

Apklausoje dalyvavusių policijos pareigūnų taip pat paprašėme nurodyti, ar jie savo iniciatyva siekia užtikrinti, kad įtariamasis suprastų pranešimą apie teises, pavyzdžiui, ar jie užduoda jam klausimų apie jų turimas teises ar tų teisių turinį. Rezultatai, kad tai nėra dažna praktika: tik du policijos pareigūnai teigė, kad reguliariai tai daro. Didžioji dauguma (15 iš 22) apklaustų pareigūnų retai ar niekada nesiėmė papildomų veiksmų įsitikinti, ar įtariamasis suprato pranešimą apie teises.

Direktyvoje nenumatytas reikalavimas institucijoms imtis priemonių užtikrinti, kad įtariamieji suprastų jiems įteikto pranešimo apie teises turinį. Tokio reikalavimo nėra ir Lietuvos Respublikos policijos veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose. Tačiau Baudžiamojo proceso kodeksas numato, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi bendrą pareigą išaiškinti įtariamajam jo procesines teises ir užtikrinti, kad jomis būtų galima pasinaudoti. Papildomi paaiškinimai ir aktyvus policijos pareigūnų vaidmuo siekiant įvertinti, ar įtariamasis tikrai supranta savo teises, galimai padėtų užtikrinti, kad šis reikalavimas netaptų tik formalumu.

Pranešimo apie teises tobulinimas

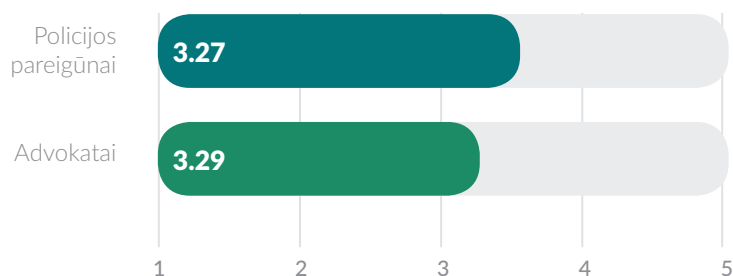
Pranešimo apie teises naudingumas

Pagrindinis pranešimo apie teises tikslas - padėti įtariamiesiems suprasti savo teises baudžiamajame procese,²³ taip užtikrinant, kad tiek ikiteisminis tyrimas, tiek bylos nagrinėjimas teisme vyktų teisingai ir sąžiningai. Todėl norėjome įvertinti kokia, kasdien su įtariamaisiais bendraujančių ekspertų nuomone, yra tikroji pranešimo apie teises nauda įtariamiesiems, bei kaip reiktų dabartinį pranešimą apie teises pakeisti, kad jis būtų naudingesnis.

Apklausoje dalyvių buvo paprašyta įvertinti, kiek dabartinis pranešimas apie teises yra naudingas įtariamiesiems skalėje nuo 1 iki 5 balų, kur 1 reiškė „visiškai nenaudingas“, o 5 „labai naudingas“. Tiek apklaustų policijos pareigūnų, tiek advokatų atsakymai buvo gana pesimistiški.

Policijos pareigūnų balų vidurkis buvo 3,27. Apklausoje dalyvavę advokatai pranešimo naudą įvertino labai panašiai - jų vidurkis buvo 3,29. Šie rezultatai rodo, kad nors pranešimo apie teises negalima laikyti nenaudingą, tačiau reiktų imtis veiksmų, kad jis taptų naudingesne, geriau informuojančia ir labiau prieinama priemone.

Lentelė 3. Kiek Pranešimas apie teises yra naudingas įtariamajam?

²³ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese (2012 m. gegužės 22 d.), preambulės 22 d.

Aiškesnė kalba

Jau minėta viena konkreti sritis, kurios atžvilgiu pranešimas apie teises galėtų būti patobulintas – pati dokumente naudojama kalba. Dauguma įtariamųjų neturi teisinio išsilavinimo ir, tikėtina, pasimeta bandydami suprasti ilgus, sudėtingus, teisinių terminų kupinus sakinius.

Šią problemą derėtų spręsti dokumentą parengiant aiškesne kalba: trumpesniais, paprastesniais sakiniais, atsisakant sudėtingos teisinės terminologijos ir vietoj to naudojant kasdienius išsireiškimus. Nors tokiai kalbai galbūt ir trūksta teisiniams tekstams įprasto tikslumo, šiek tiek tikslumo paaukoti verta, jei tai padės įtariamiesiems iš tikrųjų suprasti dokumento turinį. Abejotina, ar labai tiksliai suformuluotas, tačiau niekam, išskyrus teisininkams, nesuprantamas dokumentas ilgainiui būtų kam nors naudingas.

Apie poreikį peržiūrėti dokumento kalbą taip pat užsiminė ir kai kurie apklausoje dalyvavę advokatai ir policijos pareigūnai. Beveik ketvirtadalis (5 iš 22) advokatų savo iniciatyva pakomentavo, kad pranešimas apie teises turėtų būti parengtas paprastesne kalba, naudojant mažiau teisinių terminų. Panašiai mąstė ir 5 iš apklaustų policijos pareigūnų, komentavę, kad pranešimo kalbą derėtų supaprastinti, o patį pranešimą – sutrumpinti.

„Svarbiausia, kad jis būtų naudingas įtariamiesiems, todėl pranešimas turėtų būti surašytas ne teisine kalba.“
Advokatas

Norėdami geriau suprasti, kurias pranešimo apie teises vietas reiktų koreguoti, apklausoje dalyvavusių advokatų paprašėme pateikti pavyzdžių klausimų, kuriuos apie savo teises užduoda su pranešimu susipažinę jų klientai. Dažniausiai pasikartojantis klausimas – ar įtariamasis gali visiškai arba bent tuo metu neduoti parodymų. Tokių klausimų gavę nurodė 6 apklausoje dalyvavę advokatai. Antras dažniausiai besikartojantis klausimas, kurį nurodė 3 advokatai – ar įtariamajam leidžiama paskambinti šeimos nariams ar artimiesiems, kitaip su jais bendrauti. Šie pasikartojantys klausimai rodo pranešimo apie teises dalis, kurioms reiktų skirti daugiau dėmesio, jas išdėstant aiškiau ir informatyviau.

Pareigūnų vaidmuo padedant įtariamajam suprasti teises

Būtina atkreipti dėmesį ir į aktyvesnio policijos pareigūnų vaidmens poreikį informuojant įtariamuosius apie jų teises. Pareigūnai turėtų ne tik paduoti rašytinį pranešimą apie teises, tačiau kartu jį ir papildomai paaiškinti žodžiu, kad išsklaidytų įtariamojo abejones klausimais, susijusiais su jo teisėmis. Tai taip pat reiškia, kad įtariamuosius turėtų būti skatinami nebijoti prašyti policijos pareigūnų paaiškinimų ar suteikti papildomą informaciją apie tai, kaip pasinaudoti savo savo procesinėmis teisėmis. Pačiame pranešime apie teises reikia pabrėžti, kad asmuo turi teisę užduoti papildomų klausimų ir yra skatinamas taip daryti.

Taip pat siūlytina numatyti procedūrą, skirtą nustatyti, ar įtariamasis iš tiesų suprato, kaip naudotis savo teisėmis. Vien tik reikalauti, kad įteikti dokumentai būtų pasirašyti, kaip daroma dabar, nėra pakankama. Aktyvus policijos pareigūnų vaidmuo paaiškinant įtariamajam jo teises galėtų prisidėti prie to, kad įtariamojo informavimo procesas būtų ne koks formalumas, o realiai padėtų užtikrinti teisingumą baudžiamajame procese.

Vienas iš apklaustų advokatų išsamiai paaiškino, kodėl reikia atsisakyti pernelyg formalistinio ikiteisminio tyrimo pareigūnų požiūrio:

„Įtariamojo, kaltinamojo teisių užtikrinimas yra viena iš pagrindinių uždavinių, kurie turi būti keliami ikiteisminio tyrimo įstaigoms, nes būtent pirminėje proceso stadijoje asmuo tampa proceso dalyviu ir įgyja tam tikrą teisinį statusą ir teises. Šio svarbaus instituto vykdymas priklauso ikiteisminį tyrimą atliekantiems asmenims – tyrėjams, prokurorui. Taigi kol požiūris bus formalus, tol pranešimas apie teises iš esmės irgi toks bus. Jeigu tyrėjas, prokuroras suvoks šio instituto svarbą, kiek tai sietina su asmens (įtariamojo) teisių užtikrinimu, ir šį procesinį veiksma atliks ne formaliai, o realiai, tai, manau, kad pats pranešimas apie teisių išaiškinimą įgaus tikrąją prasmę, leis susivokti įtariamiesiems dėl jų turimų teisių, ir jas tinkamai realizuoti.“

Advokatas

Įteikiamų dokumentų skaičius

Apklausoje dalyviai kritikavo procesinių dokumentų, įteikiamų įtariamajam, kiekį, o taip pat tai, kaip jie yra įteikiami. 3 apklausti policijos pareigūnai komentavo, kad būtina mažinti skirtingų įteikiamų dokumentų skaičių.

„Tiek aptariamam, tiek ir nemažai kitais klausimais, didėja biurokratizmas, ir tyrėjai vis daugiau popierių turi pildyti. Galbūt galima mažinti popierių bylose ir, pvz., aptariamą protokolą sujungti su teisės turėti gynėją išaiškinimo protokolu ir pan.“

Policijos tyrėjas

Šią kritiką atkartoją ir vienas iš apklaustų advokatų:

„Nebūtina pranešimą apie įtariamojo teises išskirti į atskirą dokumentą. [...] Dabar įtariamieji dažnai piktinasi, kad nesupranta, kam prieš jų apklausą reikalinga pasirašyti 4 skirtingus dokumentus: pranešimą apie įtarimą, teisės turėti gynėją išaiškinimo protokolą [...], asmens duomenų pažymą, pranešimo apie įtariamojo teises protokolą, galiausiai įtariamojo apklausos protokolą.“

Advokatas

Labai tikėtina, kad tai – pagrįsti nusiskundimai. Įtariamojo apkrovimas, vienu metu įteikiant daugybę dokumentų, kuriuose aptariami sudėtingi teisiniai klausimai ir kurių turinys galimai kartojasi, gali neatitikti geriausių įtariamojo interesų. Kai yra daugybė dokumentų, kuriuos reikia pasirašyti, tai blaško ir trikdo asmenį, kuris ir taip patiria daug streso jau vien dėl to, kad tapo įtariamoju baudžiamajame bylose. Pertvarkius įtariamajam pirmiausia įteiktinų dokumentų paketą, sujungus besidubliuojančius dokumentus, galimai padėtų asmenims geriau suprasti jų turinį.

Išvados ir rekomendacijos

Išvados

1. Dauguma Direktyvos dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese nuostatų buvo perkeltos į Lietuvos teisę.
2. Be pranešimo apie teises lietuvių kalba, yra parengti ir oficialūs šio dokumento vertimai dar 5 (anglų, prancūzų, vokiečių, lenkų ir rusų) kalbomis. Įtariamiesiems, kurie nekalba šiomis kalbomis, retai kada įteikiamas pranešimo apie teises vertimas raštu. Tokiais atvejais dokumentas dažnai išverčiamas tik žodžiu.
3. Baudžiamąjį procesą reglamentuojantys teisės aktai vienareikšmiškai nenurodo pranešimo apie teises neįteikimo procesinių pasekmių, tad jos nėra visiškai aiškios.
4. Pranešime apie teises įtariamojo procesinės teisės aprašomos ilgais, sudėtingais, teisinių terminų pripildytais sakiniais. Asmeniui be teisinio išsilavinimo gali būti sunku tokį dokumentą perskaityti ir suprasti jo turinį. Pranešimas taip pat įteikiamas kartu su dideliu kiekiu kitų dokumentų, kas tik dar labiau trukdo įtariamajam sutelkti dėmesį į pranešimą apie teises.
5. Praktikų apklausos rezultatai rodo, kad šiuo metu naudojamo pranešimo apie teises suprantamumas yra vidutiniškas, ir jį galima tobulinti.
6. Praktikai mano, kad įtariamieji retai kada atidžiai perskaito pranešimą apie teises, ir baudžiamojo proceso metu gauna sąlyginai nedaug klausimų iš įtariamųjų apie pranešimo turinį.
7. Policijos pareigūnai retai imasi aktyvaus vaidmens siekiant užtikrinti, kad įtariamasis suprastų jam įteikto pranešimo apie teises turinį, kaip kad pateikiant papildomus paaiškinimus žodžiu ar patikrinant, ar įtariamasis iš tikrųjų suprato savo teisių turinį.

Rekomendacijos

1. Būtina visas atvejais laikytis reikalavimo pateikti pranešimo apie teises vertimą raštu asmenims, kurie nekalba lietuvių kalba, o ne tik tuomet, kai reikia vertimo į kalbą, kuria yra iš anksto parengtas oficialus pranešimo vertimas.
2. Reikia apsvarstyti galimas Baudžiamojo proceso kodekso pataisas, kurios aiškiai nustatytų informacijos nesuteikimo baudžiamojo proceso metu procesines pasekmes.
3. Generalinei prokuratūrai reikėtų atnaujinti šiuo metu naudojamą pranešimą apie teises, siekiant jo kalbos aiškumo, naudojant trumpesnius ir paprastesnius sakinius bei atsisakant per dažno teisinių terminų naudojimo, taip pat sutrumpinti šį dokumentą aiškesniu, tokiu būdu užtikrinant geresnį jo suprantamumą.
4. Atnaujintame pranešime apie teises turėtų pabrėžiama, kad įtariamieji turi teisę prašyti papildomos informacijos ir paaiškinimų apie savo procesines teises.
5. Generalinei prokuratūrai derėtų peržiūrėti dokumentus, įteikiamus prieš pirmąją apklausą, tarp jų – ir pranešimą apie teises, siekiant sujungti pasikartojančius dokumentus ir sumažinti jų skaičių, taip išvengiant bereikalingo įtariamojo supainiojimo.
6. Pareigūnams, dirbančiais su įtariamaisiais prieš ir per pirmą apklausą, derėtų organizuoti mokymus ir profesinį, siekiant juos apmokyti ir paskatinti pateikti papildomus paaiškinimus žodžiu kartu su pranešimu apie teises. Patikrinimas, ar įtariamasis suprato pranešimo apie teises turinį, turėtų tapti įprasta praktika.
7. Generalinė prokuratūra turėtų apsvarstyti galimybę parengti specialų, paprastesnį pranešimą apie teises pažeidžiamoms grupėms, tokioms kaip nepilnamečiai, ar žmonės, turintys negalią. Į šį procesą siūlytiną įtraukti institucijas ir organizacijas, turinčias ekspertinių žinių atitinkamose reikalingose srityse.

TEISIŲ ĮTARIAMAJAM IŠAIŠKINIMO PROTOKOLO PRIEDAS

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (BPK) 21 straipsnio 4 dalį įtariamasis turi šias teises:

1. Žinoti, kuo jis įtariamasis.

Įtariamasis turi teisę, kad jam suprantama kalba būtų skubiai ir nuodugnai pranešta apie jam pareikšto įtariamo pobūdį bei pagrindą.

Pranešime apie įtariamą, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarime ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje pripažinti įtariamoju turi būti nurodyta nusikalstama veika (padarymo vieta, laikas, kitos aplinkybės) ir baudžiamasis įstatymas, numatantis tą nusikalstamą veiką, taip pat išvardytos įtariamojo teisės.

Naujas pranešimas apie įtariamą turi būti įteiktas tik tuo atveju, kai keičiasi įtariamo turinys.

2. Nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento turėti gynėją.

Įtariamasis turi teisę gintis pats arba per pasirinktą gynėją. Ši teisė garantuojama nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento.

Jeigu įtariamasis neturi pakankamai lėšų gynėjui atsilyginti, jis turi teisę nemokamai gauti teisinę pagalbą įstatymo, reglamentuojančio valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą, nustatyta tvarka.

Sulaikytas arba suimtas įtariamasis turi teisę matytis su gynėju be pašalinių asmenų. Laikino sulaikymo arba suėmimą vykdančiose įstaigose nustatytu darbo laiku vykstančių įtariamojo ir gynėjo susitikimų skaičius ir trukmė negali būti ribojami.

3. Gauti vertimą žodžiu ir raštu.

Lietuvos Respublikoje baudžiamasis procesas vyksta valstybine lietuvių kalba.

Lietuvių kalbos nemokančiam įtariamajam užtikrinama teisė daryti pareiškimus, duoti parodymus ir paaiškinimus, paduoti prašymus ir skundus, kalbėti teisme gimtąja kalba arba kita kalba, kurią jis moka. Visais šiais atvejais, taip pat susipažindamas su bylos medžiaga įtariamasis turi teisę naudotis vertėjo paslaugomis BPK nustatyta tvarka.

Bylos dokumentai, kurie įtariamajam įteikiami įstatymų nustatyta tvarka, turi būti išversti į įtariamojo gimtąją kalbą arba į kitą kalbą, kurią jis moka.

4. Informuoti konsulines įstaigas ir vieną asmenį.

Įtariamąjį sulaikius ar jam paskyrus suėmimą, jį sulaikęs ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras arba jam paskiriant suėmimą dalyvavęs prokuroras privalo apie tai pranešti paprastai vienam iš įtariamojo nurodytų šeimos narių ar artimųjų giminaičių. Jeigu įtariamasis jokio asmens nenurodo, tačiau pageidauja, kad apie sulaikymą ar suėmimą būtų pranešta, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras savo nuožiūra privalo pranešti vienam iš įtariamojo šeimos narių ar artimųjų giminaičių, jei šį pavyksta nustatyti. Jei įtariamasis apie jo sulaikymą ar suėmimą nori informuoti kitą asmenį, kuris nėra šeimos narys arba artimasis giminaitis, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras praneša apie tai tuo atveju, jei, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro manymu, tai nepakenks ikiteisminio tyrimo sėkmei.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras gali atsakyti pranešti, jei įtariamasis motyvuotai paaiškina, kad toks pranešimas gali pakenkti jo šeimos narių, artimųjų giminaičių ar kito asmens saugumui.

Įtariamajam turi būti sudaryta galimybė pačiam pranešti šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams apie sulaikymą ar suėmimo paskyrimą.

Sulaikius kitos valstybės pilietį ar jam paskyrus suėmimą, jį sulaikęs ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras arba jam paskiriant suėmimą dalyvavęs prokuroras nedelsdamas praneša Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijai ir, jeigu sulaikytas arba suimtas įtariamasis pageidauja, – jo valstybės diplomatinei atstovybei ar konsulinei įstaigai.

5. Gauti skubią medicinos pagalbą.

Įtariamojo laisvės ar judėjimo ribojimas neturi sukelti dirbtinių kliūčių bendra tvarka gauti būtinąją medicinos pagalbą. Būtinoji medicinos pagalba teikiama neatsižvelgiant į įtariamojo pilietybę.

Būtinoji medicinos pagalba sulaikytam ar suimtam įtariamajam teikiama laikino sulaikymo ar suėmimą vykdančios įstaigos veiklą reglamentuojančių teisės aktų nustatyta tvarka.

6. Žinoti maksimalų terminą, kiek valandų (dienų) gali būti apribojama jo laisvė iki bylos nagrinėjimo teisminėje institucijoje pradžios.

Maksimalus laikino sulaikymo terminas yra 48 valandos. Šis terminas skaičiuojamas nuo asmens faktinio sulaikymo nusikalstamos veikos padarymo ar kitoje vietoje.

Maksimalus suėmimo terminas yra 18 mėnesių (jeigu įtariamasis nepilnametis, – 12 mėnesių). Iš karto suėmimo terminas gali būti paskirtas ir vėliau tęsiamas ne ilgesniam kaip 3 mėnesių laikotarpiui.

Suėmimo terminas perdavus bylą nagrinėti teismui nėra ribojamas.

7. Duoti parodymus ar tylėti.

Duoti parodymus yra įtariamojo teisė, bet ne pareiga. Jeigu įtariamasis nusprendžia duoti parodymus, jis turi teisę neatsakyti į atskirus klausimus.

8. Pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus.

Įtariamasis turi teisę ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui arba teismui savo iniciatyva pateikti daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, arba BPK nustatytais pagrindais teikti prašymą ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui dėl tokių daiktų ir dokumentų išreikalavimo.

9. Pateikti prašymus.

Įtariamasis turi teisę ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar ikiteisminio tyrimo teisėjui pateikti su ikiteisminiu tyrimu susijusius prašymus. Šie prašymai pagal kompetenciją nagrinėjami BPK ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka ir terminais.

10. Pareikšti nušalinimus.

Įtariamasis turi teisę pareikšti nušalinimą ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui, advokatui, advokato padėjėjui, vertėjui, ekspertui ir specialistui BPK nustatytais pagrindais ir tvarka.

Nušalinimas turi būti pareiškiamas ir motyvuojamas raštu.

Dėl vertėjo, eksperto ar specialisto nušalinimo nusprendžia ikiteisminį tyrimą atliekantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras. Dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno nušalinimo nusprendžia prokuroras. Dėl prokuroro, advokato ir advokato padėjėjo nušalinimo nusprendžia ikiteisminio tyrimo teisėjas. Dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo nušalinimo nusprendžia apylinkės teismo pirmininkas.

11. Susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga.

Įtariamasis ir jo gynėjas turi teisę ikiteisminio tyrimo metu bet kuriuo momentu susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis, išskyrus proceso dalyvių duomenis, saugomus atskirai nuo kitos ikiteisminio tyrimo medžiagos, taip pat susipažinimo metu daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas ar išrašus.

Rašytinis prašymas susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga ar susipažinimo metu daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas ar išrašus pateikiamas prokurorui. Prokuroras turi teisę neleisti susipažinti su visais ikiteisminio tyrimo duomenimis ar jų dalimi, taip pat neleisti daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas ar išrašus, jei toks susipažinimas, prokuroro manymu, galėtų pakenkti ikiteisminio tyrimo sėkmei.

Prokuroras neturi teisės neleisti susipažinti su visais ikiteisminio tyrimo duomenimis, jei ikiteisminis tyrimas baigtas ir yra rašomas kaltinamasis aktas.

Jeigu įtariamasis yra suimtas, teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis ir teisę daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas ar išrašus turi jo gynėjas, o atsisakius gynėjo – įtariamasis.

Susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga metu draudžiama daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas, kai duomenys yra apie nepilnamečius įtariamuosius ir nukentėjusiuosius; apie privatų proceso dalyvių gyvenimą; dėl nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui; užfiksuoti proceso veiksmų protokoluose ir jų prieduose, kai informacija gauta panaudojus kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus ir priemones Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo ar atlikus slaptus ikiteisminio tyrimo veiksmus bei prokurorui pasinaudojus teise susipažinti su informacija BPK nustatyta tvarka; informacija, kuri sudaro valstybės, tarnybos, profesinę ar komercinę paslaptį. Šiuo atveju draudžiama daryti ir ikiteisminio tyrimo medžiagos išrašus.

12. Apskūsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus ir sprendimus.

Ikiteisminio tyrimo pareigūno proceso veiksmus ir nutarimus įtariamasis turi teisę apskūsti ikiteisminį tyrimą organizuojančiam ir jam vadovujančiam prokurorui. Jei prokuroras atsisako patenkinti skundą, šis jo nutarimas gali būti skundžiamas aukštesniajam prokurorui, o aukštesniojo prokuroro sprendimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Prokuroro proceso veiksmus ir nutarimus įtariamasis turi teisę apskūsti aukštesniajam prokurorui. Jei aukštesnysis prokuroras atsisako patenkinti skundą, šis jo nutarimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamus proceso veiksmus ir jo priimtas nutartis, išskyrus tas, kurios neskundžiamos, įtariamasis turi teisę apskūsti aukštesniajam teismui BPK nustatyta tvarka.